

Agnieszka Wyrąbkiewicz

UMK, Toruń

6 (2013)

ISSN 1689-5150

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/BPTh.2013.014>

Nauka o przebóstwieniu człowieka w świetle „Wielkiej mowy katechetycznej” św. Grzegorza z Nyssy

The doctrine of deification in “The Catechetical oration” of St. *Gregory of Nyssa*

Słowa klucze: Bóg; przebóstwienie człowieka; Wcielenie, Zmartwychwstanie; doktryny chrystologiczne; sakramentalne życie Kościoła.

Key words: God; deification of men; Incarnation; Resurrection; christological doctrines; sacramental life of Church.

Streszczenie. Obraz ubóstwienia przedstawiony w pracy Grzegorza z Nyssy pt. „Wielka mowa katechetyczna” jest ściśle związany z jego koncepcją natury ludzkiej i chrystologicznymi doktrynami. Istota tej duchowej współpracy Stwórcy i Jego stworzenia jest zdeterminowana przez zasady wykluczania ludzi, w tajemnicy wcielenia i zmartwychwstania Syna Bożego.

Ekonomia zbawcza Boga objawia ludzkości odpowiedni sposób rozwijania cnót i uczestnictwa w życiu sakramentalnym Kościoła, który w tym samym czasie staje się odpowiednim katalizatorem przebóstwienia.

Abstract. The image of deification presented in the work of Gregory of Nyssa “The Great Catechetical Oration” is closely connected with his conception of human nature and christological doctrines. The essence of this spiritual cooperation of the Creator and his creation is determined by the principle of exclusion mankind, in the mystery of Incarnation and Resurrection of the Son of God.

The saving God’s economy reveals to mankind the appropriate way of developing virtues and participating in the sacramental life of Church, which in the same time become the appropriate catalysts of deification.

Na tle greckojęzycznych pisarzy wczesnochrześcijańskich św. Grzegorz z Nyssy uchodzi nie tylko za oryginalnego myśliciela spekulatywnego, lecz przede wszystkim za pierwszego mistyka podającego szczegółowy opis dążenia człowieka ku Bogu³¹. Owy zarys drogi, jaką ludzkość powinna podążać, by dojść do zjednoczenia ze Stwórcą, przenika wszystkie duchowe pisma autora, a także pozostawia głęboki ślad w naukach dotyczących ascetycznego życia naśladowców Chrystusa, któremu Kapadocczyk poświęcił nie mniej uwagi. Jednak za najbardziej znane dziełko Grzegorza, które jednocześnie stanowiło pierwszą teologiczną syntezę chrześcijaństwa³², uznaje się *Wielką mowę katechetyczną*. Traktat ten, podający dogmatyczną podstawę wiary, staje się przesłaniem ukazującym wiernym prawdziwą naturę człowieczeństwa, które ostatecznie wypełnić się może wyłącznie w coraz wierniejszym wchodzeniu w logikę odbijania i odnawiania w sobie zatartego przez grzech obrazu Bożego.

Zdecydowane ukierunkowanie człowieka ku tak pojętemu celowi teleologicznemu w pismach Nysseńczyka odpowiada patrystycznej doktrynie deifikacji. I choć nauczanie to bierze początek w misteryjnych nurtach wierzeń przedchrześcijańskich oraz filozofii helleńskiej, zostało ono wprowadzone na grunt chrześcijaństwa już za czasów Ojców Apostolskich³³. W ten sposób Nys-

³¹ Por. J. Daniélou, *Platonisme et théologie mystique, Essai sur la doctrine spirituelle de saint Grégoire de Nysse*, Paris 1944, 6.

³² Por. H. Pietras, *Początki teologii Kościoła*, Kraków 2007, 206.

³³ Por. A. Eckmann, *Przebóstwienie człowieka w pismach wczesnochrześcijańskich*, Lublin 2003, 72–74; J. W. Żelazny, *Patrystyczna doktryna o powołaniu człowieka do udziału w życiu i godności Boga. Rola Ducha Świętego*, TPatr 3 (2006), 60. Sam zaś termin przebóstwienie zaadoptowany został w pismach patrystycznych przez Klemensa Aleksandryjskiego. W ten sposób, nie bez świadomości zagrożenia płynącego z pogańskich inklinacji idei deifikacji, Ojcowie wyrażali wielką godność człowieka, powołanego w momencie aktu stwórczego do wejścia na Boży poziom życia, przy jednoczesnym poszanowaniu istotowej różnicy Stwórcy i stworzenia. Por. T. Špidlik, I. Gargano, V. Grossi, *Duchowość Ojców Kościoła*, t. 3, Kraków 2004, 63; B. Częsz, *Jesteśmy z Jego rodu (Dz 17,28): Nasza teraźniejszość jako antycypowane doświadczenie przebóstwienia w świetle tradycji patrystycznej*, w: Podeszwa P., Szczerbiński W. (red.), *Ad sapientiam cordis. Księga pamiątkowa dedykowana ks. prof. Ludwikowi Gładyszewskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Gniezno 2002, 31. Wyływające z pogańskiego pochodzenia owej idei niebezpieczeństwo wywarło jednak zasadniczy wpływ na używaną przez Ojców Kościoła terminologię, tak iż najczęściej stosowali oni zamiennie określenia – pokrewieństwo z Bogiem, zażyłość, wspólnota, zespolenie, uczestnictwo, odrodzenie, czy też jak w przypadku Grzegorza z Nyssy: usynowienie wobec Boga, zażyłość, wolność, szczerłość, otwartość, zespolenie z Bogiem, a także pokrewieństwo, podobieństwo, czy uczestnictwo w boskości, Bogu lub naturze Boskiej. Por. T. Špidlik, I. Gargano, V. Grossi, *Duchowość Ojców Kościoła*, t. 3, Kraków 2004, 47; S. Strękowski, *Sofiologia św. Grzegorza z Nyssy: elementy teologii trynitarniej i antropologii w „Homiliach do Pieśni nad Pieśniami”*, Kraków 2006, 188–189; J. Rother, *Gottverähnlichung als ein Weg zur Gotteinigung beim hl.*

seńczyk, podobnie jak pozostali dwaj Ojcowie Kapadoccy, wpisuje się w bogatą tradycję pisarzy chrześcijańskich pierwszych wieków, zatrzymujących się nad istotą i możliwościami zjednoczenia człowieka z Bogiem. W dziełach Grzegorza zauważa się jednak wielką ostrożność autora w mówieniu o przebóstwieniu³⁴. Chcąc wyrazić komunę stworzenia i jego Archetypu, Kapadocczyk częściej posługuje się terminologią partycypacji³⁵, uczestnictwa człowieka w Bogu przez łaskę, niż starannie wypracowaną i używaną w świadomy sposób terminologią deifikacji³⁶, co również znajduje swe odbicie w *Wielkiej mowie katechetycznej*. Dlatego też niniejsze studium ma za zadanie ukazać podstawowy zarys Grzegorzowej koncepcji deifikacji, poszerzony o analizę dwóch kluczowych dla *Wielkiej mowy* fragmentów wyrażających wpisane w misterium Zmartwychwstałego współ wyniesienie odkupionej i oczyszczonej natury ludzkiej.

Gregor von Nyssa [Diss. Innsbruck 1934], w: Drobner H. R., Viciano A. (ed.), *Gregory of Nyssa: Homilies on the Beatitudes*, VigCh, Supplements, 52, Leiden 2000, 513.

³⁴ Por. D. L. Balás, *Deification*, w: Mateo-Seco L. F., Maspero G. (ed.), *The Brill Dictionary of Gregory of Nyssa*, VigCh Supplements 99, Leiden 2010, 210.

³⁵ Por. ibidem, 212. Język partycypacji w nauczaniu Grzegorza odgrywa szczególną rolę w trzech pismach duchowych: *De vita Moysis*, *In Canticum canticorum*, oraz *De beatitudinibus*, gdzie opisowi poddany zostaje progres duszy na drodze stopniowego wznoszenia się ku Bogu – por. M. Ludlow, *Divine infinity and eschatology: the limits and dynamics of human knowledge, according to Gregory of Nyssa (CE II, 67–170)*, w: Karfiková L., Douglass S., Zachhuber J. (ed.), *Contra Eunomium II, An English Version with Supporting Studies Proceedings of the 10th International Colloquium on Gregory of Nyssa (Olomouc, September 15–18, 2004)*, VigCh, Supplements, 82, Leiden 2007, 234.

³⁶ W pismach Nysseńczyka zauważyć możemy trzy okresy znaczeniowe terminu *θεοποιόεω* (*przebóstwiać, ubóstwiać, czynić bogiem*). Pierwsze znaczenie odnosi się bezpośrednio do Chrystusa, kiedy to Grzegorz, zwalczając błędne poglądy Eunomiusza, posługuje się tym terminem w sposób negatywny, dla podkreślenia niezależnie istniejącej w Jezusie natury boskiej. Znaczenie drugie odnosi się do ludzkości, o ile ta ma łączność z Chrystusem dzięki mocy sakramentów. Ostatnie zaś użycie stosowane jest w sposób alegoryczny dla oddania deifikacji człowieka przez udział w boskości, z czym wiąże się szczegółowy opis drogi doskonałości. Por. N. Russell, *The doctrine of deification in the Greek patristic tradition*, Oxford 2006, 229. Warto jednak zaznaczyć, że w podobny sposób autor używa pozostałych, bezpośrednio wiążących się z deifikacją terminów (*συναποθεόω, θεόω*). Podkreślając apofatyczny charakter swojego nauczania, Grzegorz nigdy nie powie, że człowiek staje się bogiem. Może on jedynie uczestniczyć w boskości w wyniku działania Boga – dlatego też staje się on naśladowcą boskiej natury w wiecznym procesie, coraz bardziej upodabniając się do Boskiego wzoru, nigdy nie osiągając mety swego celu – por. idem, „Partakers of the Divine Nature” (2 Peter 1:4) in the Byzantine Tradition. From the homage to Joan Hussey ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ, *Porphyrogenitus Publ.*, Camberley UK, 1998, http://www.myriobiblos.gr/texts/english/Russell_partakers.html (data dostępu: 21.01.2011).

Boski element złożony w naturze ludzkiej

Wskazana powyżej linia teleologicznego odczytania powołania człowieka została przez Grzegorza ukazana już na początku traktatu. Wyjaśniając opis natury ludzkiej za pomocą odwołania się do biblijnego hymnu o stworzeniu świata, Nysseńczyk stwierdził, że w człowieku został złożony *jakiś boski element*³⁷. Dzięki niemu człowiek we własnej naturze posiada niejako inklinację ukierunkowującą go ku temu, co jest mu pokrewne³⁸. Tym samym w stworzeniu przeznaczonym do uczestnictwa w dobrach Bożych³⁹, Ojciec Kapadocki dostrzega naturalne i realne pragnienie, które obejmuje całą jego egzystencję, tak, by jego wypełnianie stało się ostateczną miarą wiecznego rozwoju odwzorowywania obrazu Bożego, na wzór którego człowiek powołany został do istnienia i ciągłego stawania się. Dlatego też, na bazie pogłębionej refleksji nad słowami Rdz 1, 26–27, Grzegorz stwierdzi, że owy *element* stanowić będzie podstawową motywację, dynamizm człowieka podążającego ku osiągnięciu Boskiej wieczności, której pierwowzór dostrzega w Stwórcy⁴⁰. Element ten, będący kontynuacją myśli św. Ireneusza o tzw. teorii postępu, czy też „stanu dziecięcego”, wskazywać ma na tezę przenikającą całą duchową doktrynę Nysseńczyka – człowiek w momencie stwórczego aktu nie był u swego celu⁴¹.

Ten doskonalący człowieka wysiłek osiągnięcia wiernego obrazu Bożego zahamowany został w momencie popełnienia grzechu pierworodnego. Grzegorz, dzięki zabiegowi odczytania terminów obraz i podobieństwo na zasadzie wy-

³⁷ Owy boski element, którym człowiek obdarzony został w wyniku pierwszego stworzenia, pojętego na wzór świata platońskich idei, sprawia, że Grzegorz często będzie odwoływał się do znajdującej się w człowieku boskości, jako daru wypływającego ze szczególnej relacji człowieka z Bogiem. Dzięki darowaniu przez Stwórcę własnych atrybutów (w tym również nieśmiertelności, czy wolności od wszelkich namiętności) na zasadzie współdziałania w Jego naturze, człowiek otrzymał pełnię darów, aby realizować w sobie coraz wierniej złożony obraz Boży. Ponadto tak ujęty element Boży w człowieku stanowi podstawę uznania, przenikającego patrystyczną spuściznę Ojców greckich przekonania, że natura ludzka jest miejscem łączności tego, co naturalne i nadprzyrodzone, przez co nie może ona zostać wyłączona z porządku zbawczej łaski. Por. M. Ludlow, *Universal salvation: eschatology in the thought of Gregory of Nyssa and Karl Rahner*, Oxford 2009, 48; G. A. Maloney, *Chrystus Kosmiczny: od Pawła do Teilharda*, przekł. T. Mieszkowski, Warszawa 1986, 136; N. Russell, *The doctrine of*, 228.

³⁸ Por. Grzegorz z Nyssy, *Nauka katechetyczna*, 5, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 67.

³⁹ Por. ibidem.

⁴⁰ Por. ibidem, 68.

⁴¹ Por. E. Kotkowska, *Pomyśleć świat*, s. 32.

rażeń synonimicznych⁴², inaczej niż poprzedzający go Ojcowie, stwierdził, że grzech ten nie zniszczył znajdującego się w człowieku podobieństwa do Boga, lecz jedynie go zamazał. Niemniej szczegółowo wskazuje on na daleko idące konsekwencje płynące z odwrócenia się od Dobra, zarówno w wymiarze życia biologicznego, jak i duchowego ludzkości. Wśród nich Kapadocczyk podaje dramatyczną sytuację człowieka, który pomimo nadal zachowanego w sobie obrazu Bożego, nabrał atrybutów przeciwnych⁴³ od tych, które pozwalają mu w pełni realizować swoje człowieczeństwo.

Tajemnica Boga-Człowieka

Człowiek, zatrzymany w swoim rozwoju przez pierwszy wybór zła, znajduje się w niezwykle trudnej sytuacji. Otrzymane przez niego w akcie stwórczym powołanie nie ulega zmianie, choć odtąd jego realizacja będzie prowadziła innym torem. Zamazawszy naturalny, wpisany w ludzkość drogowskaz ku doskonałości, będzie on musiał na nowo podjąć trud przywrócenia pierwotnego stanu i powrócić do ścisłego uczestnictwa w Źródle Życia⁴⁴. Grzegorz, podobnie jak jego poprzednicy, wykazuje z całym przekonaniem, że taka sytuacja człowieka rodzi potrzebę ukazania całemu rodzajowi ludzkiemu jego Pierwowzoru, który umożliwiłby odnalezienie w labiryncie dróg życia jedynej ścieżki, która wiedzie ku Bogu⁴⁵. To właśnie w tym kontekście cała tradycja wczesnochrześcijańskich pisarzy greckich widzi wielkość i prawdziwy powód Wcielenia – powód, który w prostej formule przekazany został przez św. Atanazego: Αὐτοῦ γὰρ ἡναντὶ ἡμῶν ἐγένετο τὸ ἄλογον ἵνα ἡμεῖς λογισθῶμεν – „Ono (=Słowo) bowiem się wcieliło, abyśmy zostali ubóstwieni”⁴⁶.

Tajemnica ta otwiera nową perspektywę w całej historii zbawienia i objawienia się Boga człowiekowi. Stąd też dla pierwszych wieków istnienia chrześcijaństwa osoba Wcielonego Syna Bożego stała się inspiracją dla niegasnących

⁴² Por. H. Merki, *Ὁμοιωσις Θεοῦ: von der platonischen Angleichung an Gott zur Göttlichkeit bei Gregor von Nyssa*, Freiburg in der Schweiz 1952, 96; E. Kotkowska, *Teologia łaski i wolności w nauczaniu świętego Grzegorza z Nyssy*, TPatr 3 (2006), przypis 27, 150.

⁴³ Por. Grzegorz z Nyssy, *Nauka katechetyczna*, 7, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 68.

⁴⁴ Por. idem, *De hominis opificio*, PG 44, 164; tłum. M. Przyszychowska, ŻMT 39, Kraków 2006, 79n.

⁴⁵ Por. idem, *Wielka katecheza*, 3, w: idem, *Wybór pism*, tłum. W. Kania, Warszawa 1974, 173.

⁴⁶ Athanasius Alexandrinus, *De incarnatione Verbi Dei*, 54, 3, PG 25, 192B, SCh 199, 458; tłum. A. Eckamnn, *Przebóstwienie człowieka*, 153.

dysput, sporów, błędnowierstw, aż po wypracowanie prawowiernej nauki na bazie ustaleń Soboru Nicejskiego (325), który wyraził głęboką akceptację utożsamienia Chrystusa z Odwiecznym Logosem⁴⁷. W tym duchu Nysseńczyk, stwierdziwszy, że Jezus wszedł w naszą naturę aż do przyjęcia wszelkich jej dolegliwości⁴⁸, broni równocześnie Jego Bóstwa, które „nie podlega żadnemu ograniczeniu, chociaż jest w człowieku”⁴⁹.

Wpisując się w nurt zapoczątkowany przez Ireneusza, Biskup Nyssy rozwija personalistyczny, mistyczny wykład chrystologii⁵⁰, który zwłaszcza w wykładzie doktryny o przebóstwieniu podkreśli dwa kluczowe wydarzenia misterium Jezusa, będące podstawą odkupienia człowieka. Widząc bowiem we Wcieleniu dar zetknięcia się człowieczeństwa z Bóstwem, Nysseńczyk nawiązuje także do realistycznej teorii, podkreślającej fakt wykupienia ludzkości przez śmierć Chrystusa⁵¹. Podkreślając jednak moment Wcielenia, Ojciec Kapadocki dostrzega w Synu Bożym tajemnicę, dzięki której pełny Obraz Boży przyjmując naturę ludzką, *staje się* obrazem według tego Obrazu, na wzór którego powstał człowiek⁵².

Zasada włączenia ludzkości w misterium Syna Bożego

Tak ujęta chrystologia staje się u Grzegorza podstawą mówienia o odnowie całego rodzaju ludzkiego. Ten bowiem, który stał się dla nas największym wy-

⁴⁷ Por. E. Kotkowska, *Pomyśleć świat*, 62.

⁴⁸ Por. Grzegorz z Nyssy, *Nauka katechetyczna*, 16, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 90.

⁴⁹ Ibidem, 11, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 84. Do najbardziej znanych dzieł Grzegorza o charakterze polemicznym należą: *Contra Eunomium*, *Refutatio confessionis Eunomii*, *Ad Theophilum adversus Apollinaristas*, *Antirrheticus adversus Apollinarium*, a także nauka zawarta w omawianym traktacie dogmatycznym – *Oratio catechetica magna* oraz duchowym piśmie *In Canticum canticorum*, gdzie autor zwalcza błędne twierdzenia zawarte w arianizmie i apolinryzmie.

⁵⁰ Por. J. Rother, *Gottverähnlichung als*, 529.

⁵¹ Por. S. Strękowski, *Sofiologia św. Grzegorza*, 184.

⁵² Ciekawym jest również fakt, że w tradycji greckiej, przypisującej Wcieleniu kluczową rolę w zbawieniu człowieka, wielu Ojców, w tym także Nysseńczyk, podaje twierdzenie, że nawet gdyby nie było potrzebne odkupienie człowieka, i tak doszłoby do Wcielenia, aby ludzkość mogła dojść do stanu przebóstwienia. Por. B. Częsz, *Jesteśmy z Jego rodu*, 32; E. Kotkowska, *Nauczanie św. Grzegorza z Nyssy o wszechmocy Bożej na podstawie In illud: Tunc ipse Filius*, „Vox Patrum” 24 (2004) z. 46–47, 516–518.

kupem⁵³, otrzymał moc, aby poprzez misterium zmartwychwstania na nowo zjednoczyć rozdzielone składniki naszej natury. Okazana w ten sposób łaska staje się według Nysseńczyka zasadą oddzielania od całościowo pojętej natury ludzkiej w mieszanej w nią nieprawości⁵⁴, oraz wydobywa nas z władzy nieprzyjaciela⁵⁵.

Zasada, która u Biskupa z Nyssy opiera się na specyficznym ujęciu znaczenia terminu człowiek, według którego wszyscy ludzie stanowią jedną całość (*pleroma*)⁵⁶, stanowi podstawę do mówienia o tzw. deifikacji obiektywnej całego rodzaju ludzkiego. W jej ramach Wcielenie staje się momentem rozbitcia ludzkiej monady od wewnątrz, tak, że Ten, który utrzymuje naszą naturę w istnieniu, sam zostaje w nią wieszany⁵⁷. Dzięki temu ta sama zasada – która staje się odwróceniem sytuacji grzechu, w której to przez jednego nieprawość weszła do naszej natury, staje się fundamentem rozszerzenia zmartwychwstania jednego na eschatyczne losy całej ludzkości⁵⁸.

Widząc w krzyżu Chrystusa moment zjednoczenia wszystkich w jedną całość, Grzegorz, idąc konsekwentnie obraną drogą, wyjaśni, że owo „ciało, które przyjęło Boga, a które w zmartwychwstaniu również z Bóstwem wznosiło się w górę, nie z czego innego było, jeno z tej materii, z której i my pochodzimy”⁵⁹, tak, że w moment gloryfikacji Syna Bożego włączona zostanie współwyniesiona cała ludzkość⁶⁰. W darze tym dokonuje się zrealizowane od strony Boga zbawcze działanie względem człowieka⁶¹. Wewnętrzny związek Chrystusa z ludzkością, oparty na jedności natury człowieka, jest tak ścisły, że Grzegorz nie wahał się powiedzieć: „ile przez to, co uczynił Ten, który wszedł w spól-

⁵³ Por. Grzegorz z Nyssy, *Nauka katechetyczna*, 23, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 101.

⁵⁴ Por. ibidem, 16, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 92.

⁵⁵ Por. ibidem, 25, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 104.

⁵⁶ Gregorius Nyssenus, *De hominis opificio*, PG 44, 185. Definicja człowieka znajduje swe podobieństwo do opisu trzech Osób Bożych, które stanowią jedną, niepodzielną boską *ousia* – idem, *Ad Ablabium, Quod non sint tres dei*, GNO 3/1, 41, tłum. T. Grodecki, w: *Drobne pisma trynitarnie*, Kraków 2001, 106

⁵⁷ Por. idem, *Nauka katechetyczna*, 25, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 104.

⁵⁸ Por. ibidem, 16, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 92.

⁵⁹ Idem, *Wielka katecheza*, 32, w: idem, *Wybór pism*, tłum. W. Kania, Warszawa 1974, 169.

⁶⁰ Por. D. L. Balás, *Deification*, 212.

⁶¹ Por. G. A. Maloney, *Chrystus Kosmiczny*, 140; E. Kotkowska, *Nauczanie św. Grzegorza*, 522.

kę z człowiekiem, jako że rzeczywiście działał życie i zarazem ubóstwione, wspólnie zbawia to, co było mu pokrewne i wspólnego pochodzenia”⁶².

W przytoczonym fragmencie *Wielkiej mowy* Kapadocczyk posługuje się bardzo rzadko pojawiającym się w epoce patrystycznej terminem *sunapoqeōw*. W samych pismach Nysseńczyka czasownik ten, oznaczający współdeifikację, zastosowany został trzykrotnie. Dwukrotnie spotkać się z nim możemy w *Wielkiej mowie katechetycznej*⁶³, oraz jednokrotnie w dziele apologetycznym *Antirrheticus adversus Apollinarius*⁶⁴. Ograniczając posługiwanie się tym terminem, Grzegorz łączy go ze współwyniesieniem ludzkości, jakie dokonuje się w naturze ludzkiej Syna Bożego, zgodnie z logiką *pleromy* – uczestnictwa wszystkich jednostek w jednej naturze, z którą zjednoczył się także i Chrystus⁶⁵. To On staje się zaczynem ratującym całą ludzkość, która odtąd może stopniowo tracić cechy upadłej rasy i nabierać cech boskości, jakimi cieszyć się ona mogła w stanie pierwotnym⁶⁶.

I choć druga Osoba Boża zjednoczyła w sobie całą ludzkość, jednak po zmartwychwstaniu nie przyjmuje jej do istniejącej w Chrystusie unii hipostaticznej. Mimo to zjednoczenie oparte na jedności natury otwiera możliwość powrotu człowieka ku odwzajemnianiu miłości Boga, co w doktrynie Nysseńczyka najpełniej oddaje sens realnej przemiany podlegającego deifikacji człowieka⁶⁷.

Sakramentalny progres deifikacji człowieka

Dokonane w misterium Jezusa przeobstwienie obiektywne staje się dla człowieka dostępne przede wszystkim za pomocą sakramentalnych środków Kościoła⁶⁸. Według Grzegorza droga ta rozpoczyna się poprzez zanurzenie w chrzcie. Jest ono wejściem we wspólnotę z ubóstwionym Ciałem, które zbawiło wszyst-

⁶² Grzegorz z Nyssy, *Nauka katechetyczna*, 35, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 120 ” GNO 3/4, 86.11-13: ἵνα διὰ τῆς ἀναληφθείσης παρ’ αὐτοῦ καὶ συναποθεωθείσης σαρκὸς ἅπαν συνδιασωθῆ τὸ συγγενὲς αὐτῇ καὶ ὁμόφυλον.

⁶³ GNO 3/4, 86.12; 97.23.

⁶⁴ GNO 3/1, 151.19;

⁶⁵ Por. D. L. Balás, *Deification*, 212.

⁶⁶ Por. B. E. Daley, *Divine Transcendence and Human Transformation: Gregory of Nyssa's Anti-Apollinarian Christology*, „*Studia patristica*” 32/4 (1997), 89.

⁶⁷ Por. E. Kotkowska, *Pomyśleć świat*, 167.

⁶⁸ Wiele miejsca sakramentalnej drogie Grzegorz poświęca w *In Canticum canticorum*, gdzie również spotkać się możemy z ukazaniem kluczowej roli Kościoła, jako właściwej i jedynej wspólnoty zbawienia, a także podążania na wiecznej drodze przeobstwienia.

ko, co jest z nim spokrewnione⁶⁹, a dzięki otrzymanej w nim łasce odrodzenia, usunięte zostają złe cechy naszej natury, choć samo człowieczeństwo się nie zmienia⁷⁰. Ponadto, jak zauważa J. Daniélou – w całym nauczaniu Nysseńczyka chrzest jawi się nie tylko jako zasada zmartwychwstania duszy, lecz zaprezentowany zostaje także jako figura zmartwychwstania ciała i obdarzenia go niezniszczalnością⁷¹.

Drugim niezwykle ważnym w nauczaniu *Wielkiej mowy* sakramentem deifikującym człowieka jest Eucharystia. Przy pomocy użycia wspomnianego już czasownika *sunapoqeōw* Grzegorz wyjaśnia: „Ponieważ kryjące w sobie Boga ciało i tę część przyjęło do swej substancji, objawione zaś Słowo dlatego się złączyło z naszą słabą naturą, aby przez połączenie z Bogiem człowieka ubóstwić, chce za pośrednictwem ciała, które powstaje z chleba i wina, wsiąść się wiernym uczestnikom w szafarstwie łaski, łącząc się z ich ciałem, aby i człowiek przez swe zjednoczenie z tym, co nieśmiertelne stał się uczestnikiem nieśmiertelności”⁷². Tym samym po raz kolejny Nysseńczyk wyraża zasadę zbawczej wymiany, dzięki której za pośrednictwem odnawianej wspólnoty z Bogiem, człowiek uczestniczy w Jego boskości, tak, że dzięki działaniu łaski wchodzi on na Boży poziom życia. Stąd właściwe miejsce zjednoczenia ludzkości z Chrystusem według nauki Kapadoczczyka zajmie wyłącznie Kościół⁷³, który rozdając Boże łaski swym wiernym, dążyć powinien do stworzenia jednej wspólnoty ludzkiej. Jako miejsce zebrania całej *pleromy*, posiada on wszelkie potrzebne środki do doskonalenia się ludzkości i urzeczywistniania pierwotnego powołania człowieka zgodnie ze słowami Rdz 1,26.

Ponadto, aluzja do sakramentalnego charakteru deifikacji znajduje się w dziele *De beatitudinibus* – Por. N. Russell, *The doctrine of*, 227.

⁶⁹ Por. Grzegorz z Nyssy, *Wielka katecheza*, 35, w: idem, *Wybór pism*, tłum. W. Kania, Warszawa 1974, 173.

⁷⁰ Por. ibidem, 40, w: idem, *Wybór pism*, tłum. W. Kania, Warszawa 1974, 181.

⁷¹ Por. J. Daniélou, *Platonisme et théologie...*, 57.

⁷² Grzegorz z Nyssy, *Wielka katecheza*, 37, w: idem, *Wybór pism*, tłum. W. Kania, Warszawa 1974, 179 – Or cat, GNO 3/4, 97.21–23: ὁ δὲ φανερωθεὶς θεὸς διὰ τοῦτο κατέμιξεν ἑαυτὸν τῇ ἐπικλήρῳ φύσει, ἵνα τῇ τῆς θεότητος κοινωνίᾳ συναποθεωθῇ τὸ ἀνθρώπινον.

⁷³ Por. T. Grodecki, *Dlaczego wszyscy muszą być zbawieni? Zbawienie i Kościół u Grzegorza z Nyssy*, „Studia Antiquitatis Christianae” 17 (2004), 112–113.

Odbijanie synostwa Bożego

Wejście przez kąpiel chrzcielną na drogę przeobstwienia rozpoczyna nowy okres w życiu człowieka. Odtąd przez własne postępowanie ma on ukazywać owo prawdziwe życie przybranego syna Bożego⁷⁴. Dlatego też Grzegorz podaje szereg wskazówek, w jaki sposób za pomocą cnoty upodabniać się do Boga, a tym samym wchodzić coraz głębiej w stan przeobstwienia⁷⁵. Ponieważ „człowiek został stworzony jako naśladownictwo Bożej natury”⁷⁶, Nyssenńczyk wskazuje, że musi on dzięki Drogowskazowi – Chrystusowi, osiągać czystość duszy. To dzięki niej człowieka przenika blask boskiej natury, który pozwala pogłębiać obszar uczestnictwa i rozjaśnia widzenie Boga⁷⁷, którego, dzięki oparciu się na pitagorejsko-platońskim aksjomacie – „podobne poznaje podobne”⁷⁸, dusza coraz wierniej widzi we własnym wnętrzu.

Mimo iż działanie odkupieńcze ze strony Boga dokonane zostało w misterium Jezusa Chrystusa – otwierającego drogę powrotu do stanu pierwotnego uczestnictwa w Stwórcy, powołanie ludzkości oparte na słowach Rdz 1,26 nie ulega zmianie. Co więcej, Boska interwencja zbawcza nie oznacza w żaden sposób całkowitego pochłonięcia człowieka przez Boga, choć jego przeobstwienie stanowi realną przemianę w Chrystusie. Stąd dzięki środkom, jakie ludzkość uzyskuje za pośrednictwem Kościoła, a także poprzez osiągnięcie cnotliwego życia, człowiek oczyszcza wpisany w jego naturę dynamizm – obraz Boży, zawierający *jakiś boski element*.

Zaprezentowany przez św. Grzegorza z Nyssy w *Wielkiej mowie katechetycznej* obraz przeobstwienia człowieka, ściśle wiąże się z wypracowaną przez autora koncepcją człowieka, a także nauczaniem chrystologicznym, które stanowią dwa skrzydła doktryny deifikacji. Sam zaś szczyt tej duchowej współpracy Stwórcy i stworzenia wyznacza zasada wyłączenia ludzkości w misterium przybrania przez Syna Bożego natury ludzkiej, a także jej zjednoczenia poprzez ofiarę krzyża, aż po współprzeobstwienie w egzaltacji chwały Zmartwychwstałego.

⁷⁴ Por. idem, *Nauka katechetyczna*, 40, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 134.

⁷⁵ Por. J. Rother, *Gottverähnlichung als*, 522.

⁷⁶ Grzegorz z Nyssy, *Nauka katechetyczna*, 20, w: idem, *Wybór pism*, tłum. T. Sinko, Warszawa 1963, 97.

⁷⁷ Por. J. Daniélou, *Platonisme et théologie*, 228.

⁷⁸ B. Częsz, *Mistyczne widzenie Boga w czasie ziemskiego życia według św. Grzegorza z Nyssy*, „Zeszyty Karmelitańskie” 3 (1993), 68.